

جوگرافيا چيه؟ ما هي الجغرافيا

جوگرافيا زانستیکه له دیارده سروشتی و مرویه کان ده کولیتته وه باسی دابهش بوونی جوگرافیان ده کات و جوړی دابهش بونه که یان له بهرگی جیوسفیردا (Geospher) شی ده کاته وه.

بهرگی جوگرافی (Geospher) / نهمهش به شیکه له گوئی زهوی که له سی بهرگ پیکهاتوه بهرگی بهردین (الغلاف الصخري)، بهرگی ئاوی (الغلاف المائي)، بهرگی گازی (الغلاف الغازي) واته بهرگی جوگرافی نهو بهشه له گوئی زهوی داگیر ده کات که ههر سی بهرگه که ی تیدا بهیهک ده گن که نهستوریه که ی نریکه ی (۵۵) کم ده بیټ، که نهم بهشانه ده گریته وه بهشی ژیره وه ی بهرگی گازی، ئاوو له ده ریا و زه ریاکاندا، بهشی سه ره وه ی بهرگی بهردین.

جوگرافیای کەش (جغرافیه الطقس – weather geography)

زانستی کەش ئەم زانستە لقیەکە لە لقه کانی زانستی جوگرافیای سروشتی لە دیار دە کەشیه کان دە کولیتەوه لە چینی ترۆپوسفیردا کە هەندیکیان بەچاوو دەبیرین وەك (تەم، هەور، باران، بەفر، تەرزە، زوقم، شەونم) وە هەندیکیان بە هوئی ئامیری تایبەتەوه پێوانە دە کرین وەك (پلەهی گەرما، پەستانی هەوا).

جوگرافیای ئاوو هەوا (جغرافیه المناخ – Climate geography)

زانستی ئاوو هەوا ئەو زانستەیه کە باسی هەمان ئەو دیاردانە دە کات کە زانستی کەش باسیان دە کات بۆیه ئەم زانستە بریتیه لە باس کردنی تیکرای رۆژانە و مانگانە و سالانەهی کەشی ناوچەیهک.

جياوازی نيوان كەش و ئاوههوا (الفرق بين الطقس و المناخ)

۱- زانستی جوگرافیای كەش باسی بارودوخی چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی ده كات له ماوهیه کی كورتدا (كاترمیّرێك یان چەند كاترمیّرێك، روژێك یان چەند روژێك) بهلام زانستی جوگرافیای ئاوههوا باسی بارودوخی چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی ده كات له ماوهیه کی درێژدا واته تێكرای بارودوخی كەش له ناوچهیهك بوّ ماوهیهك كه متر نهیّت له (۳۵) سال.

۲- زانستی جوگرافیای كەش زیاتر باسی بارودوخی چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی ده كات له ناوچهیه کی بچوكدا، بهلام زانستی جوگرافیای ئاوههوا باسی بارودوخی چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی ده كات له ناوچهیه کی فراواندا.

۳- زانستی كەش زیاتر باسی بارودوخی ئیستا و ئایندهیه کی نزیکي چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی ده كات هەرچی زانستی ئاوههوایه پشت به رابردوو ده بهستیت بوّ باسکردنی بارودوخی چینی تروبوّسفیّر و دیارده كانی.

۴- کەش و دیار دەکانی لە گۆرانی کارییەکی خیرا و بەردەوام دان بە پیچەوانەو ئاوو هەوا زیاتر نەگۆر و سەقامگیرە. دیارە ئەم راستیە ئەو ناکەینیت کە گۆرانی کاری بەسەر ئاوو هەوا دا نایەت.

۵- لیکۆلینەو کانی زانستی جوگرافیای کەش پشت دەبەستن بە پێوانە کردنی توخمەکانی کەش بەهۆی ئامیڕەکانی پێوانە کردنیان وەکو هەموو جوړەکانی گەرمی پێو (تەرمۆمەتر، تەرمۆگراف) وە پەستان پێو (بارۆمەتر و باروگراف.... هتد). بەلام لیکۆلینەو کانی زانستی جوگرافیای ئاوو هەوا پشت دەبەستیت بە ئامارەکانی توخمەکانی ئاوو هەوا.

بەرگی گازی و پیکهاته کانی (الغلاف الغازی و مکوناته)

بەرگی گازی (Atmospher) / بریتیه له تیکه لهیه کی گازی وه هه ندیک ته نی تر (گهرد، گهر دیله) که هیژی کیش کردنی زهوی دهیبه ستیه وه به پرووی زهوییه وه و پیی دهوتریت ههوا.

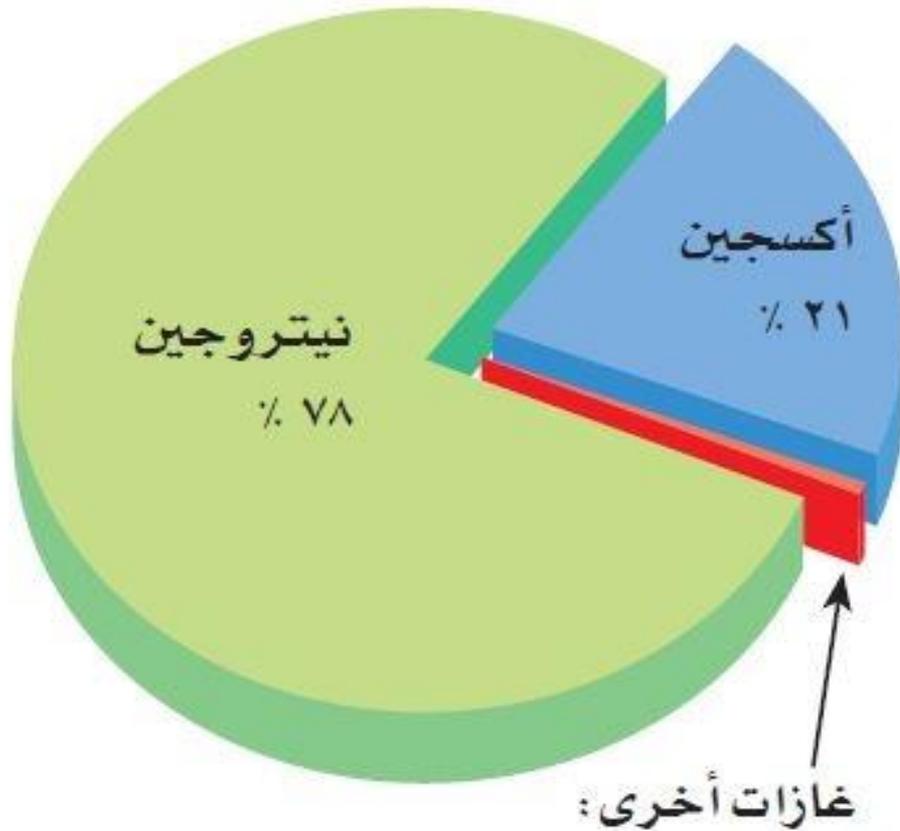
* ئەستوری بهرگی گازی تا ئیستا به وردی دهست نیشان نه کراوه زانایان به نزیکه ی (۹۶۰ کم) دهیخه ملین له سه ر ئاستی پرووی ده ریاوه.

ههوا (هواء - Air) / پیکهاتهیه کی بی رهنگ و بی تام و بی بوته و ههستی پیناکریت له کاتی جولانه وهی نه بیته یان کاتیک که مروژ به خیرای پیایدا تیپهر بکات.

پیکهاته کانی بهرگی گازی (مکونات غلاف الغازی) (Structure The Atmosphere)

ههواى بيگهردو وشكى بهشى خوارهوهى بهرگی گازی به پلهى يه كهه له گازی نايتروجين ئوكسجين پيگهاتوه بهشيوهيهك نزيكهى (٩٩٪) ى قهباره و كيشى بهرگه كه پيگدههين.

ريژهى قهباره	هيما	گاز
٧٨,٠٨	N ₂	نيتروجين
٢٠,٩٢	O ₂	ئوكسجين
٠,٩٣٤	Ar	ئارگون
٠,٠٣٣	CO ₂	دووهه ئوكسىدى كاربون
٠,٠٠١٨٢	Ne	نيون
٠,٠٠٠٥٢	He	هيليوم
٠,٠٠٠١٥	CH ₄	ميسان
٠,٠٠٠١١	Kr	كريتون
٠,٠٠٠٠٥	H ₂	هايډروجن
٠,٠٠٠٠٥	N ₂ O	ئوكسىدى نيترات

گرنگی پٽڪهاته ڪاني بهرگي گازی له ڀووی ڪهش و ههواييهوه

۱- ههلمی ئاو (بخار الماء – Water Vapor)

برتيه له ئاوو له شيوهی گازدا. ههلمی ئاوو گازیکی سوکه، له ههواي وشك سوکتره چرپه کهی ته نیا (۰.۶۴۴) چرپی ههواي وشکه، ههلمی ئاوو گرنگیه کی ڪهش و ههوايی گهورهی ههیه چونکه هوکاري دروست بوونی چهندين دیاردهی ڪهش و ههواييهو سهرچاوهی ئاوی شیرینه له سهر ڀووی زهوی.

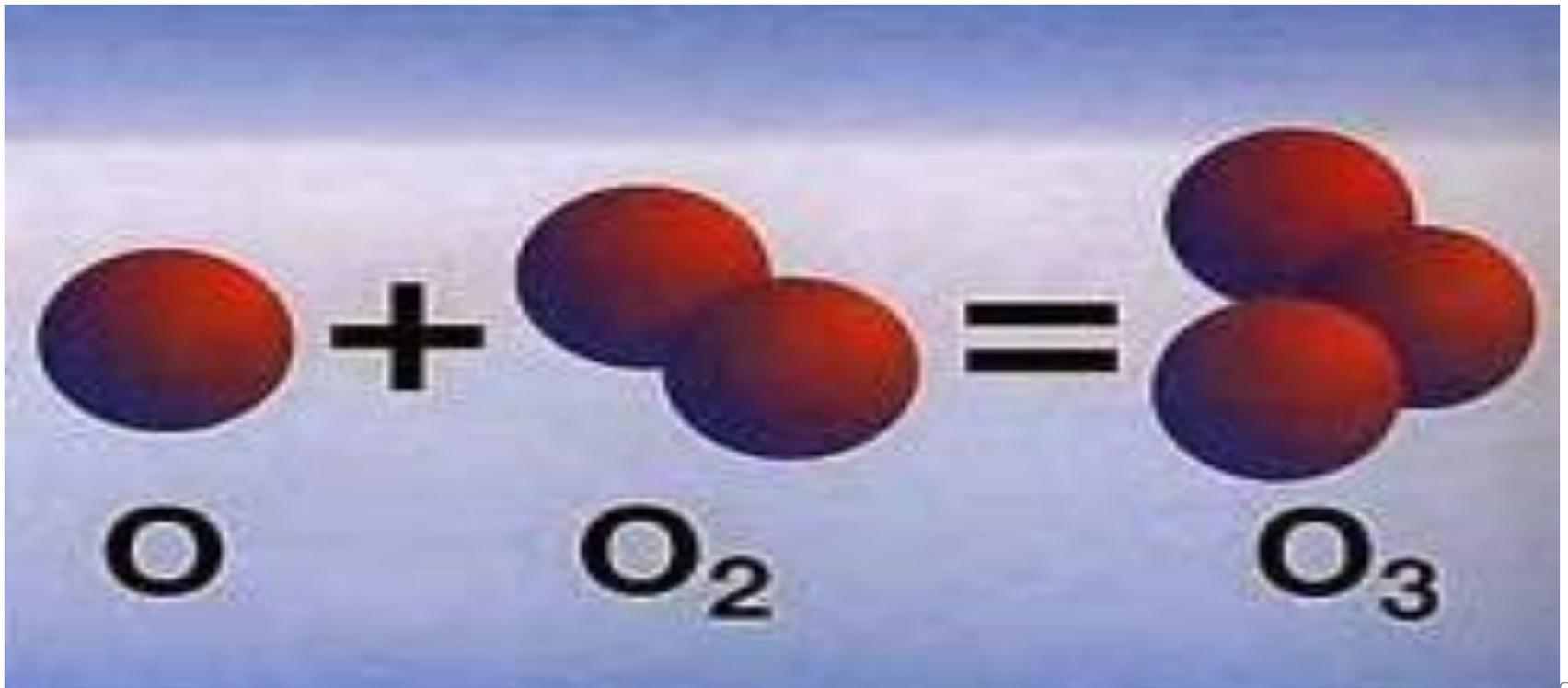
۲- دووم ئوكسىدى كاربون (ثاني او كسيد الكاربون - CO₂)

له ئىنجامى پروسىسى سوتان و هەناسەدانەوى مروڤ و ئازەلەوہ دروست دەبىت برەكەى زور كەمە (۰.۰۳٪) قەبارەى بەرگەكەيە بەلام زور گرنگە بو روہك چونكە له كردارى روشتنە پىكھاتن بەكارىدەھىن، وە روڤلى خانوہ شوشەيە كان دەبىت.

۳- گازی ئوزون (غاز الأزون - O_3)

رپژه کهی له نیوان (۰ + □ ۰.۰۷) به شه له ملیون ریکخه ری تیشکی سهروو وه نه وشه ییه له بهرگی گازی ریگه به تیپه ربونی بری پیویست ده دات بو دروست بونی فیتامین (D) وه بو دروست بونی ئیسکی گیانداره کان وه ههروهه بهای گهرمیشی ههیه.

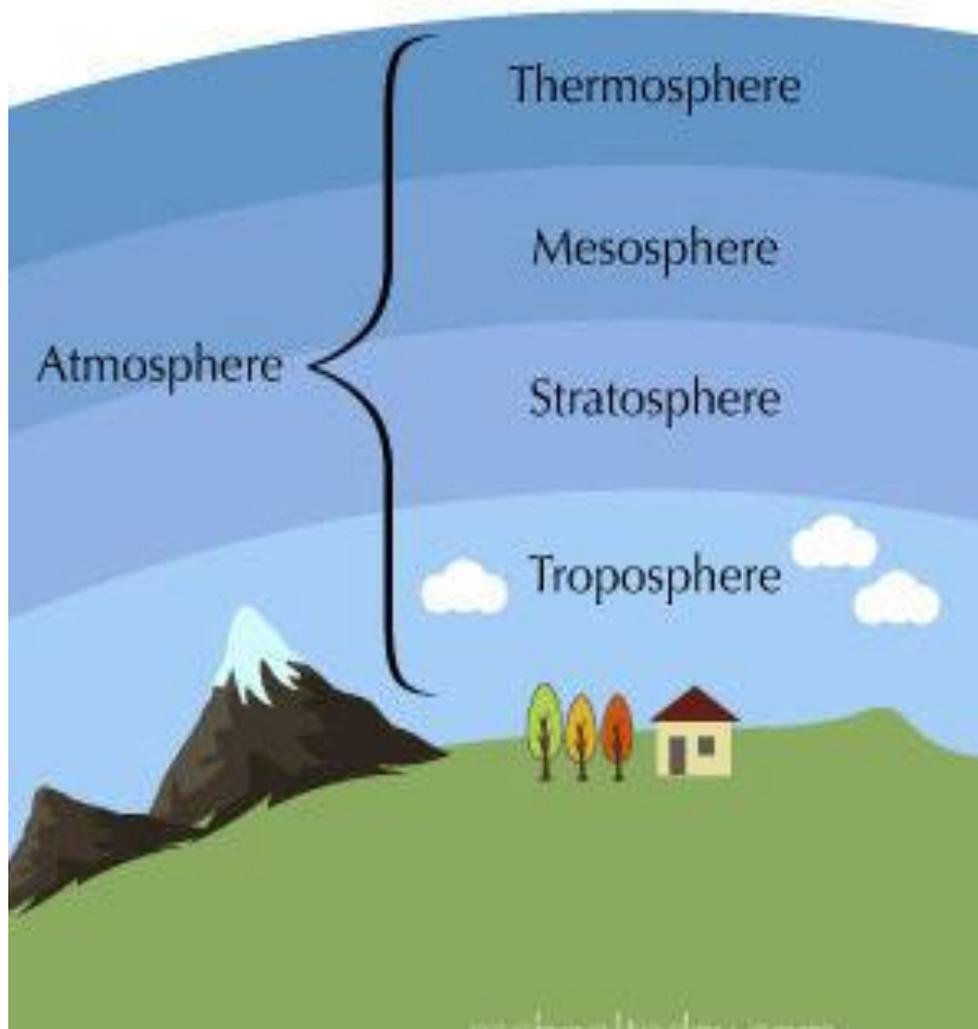

۴- گهر ديله كاني توّز (جزئیات الغبار – Dust particles)

بریتین له توّزی ورد و توّزی گرّکان و دوو کهلّ و خوئی به باکراوی شه پوئی
دهریاگان ریژهی (۰.۵٪) یان له خواری (۲۵۰۰م) وهن گرنگیان له وه دایه
ناوکی چربونه وه پیک دههینن و له دیاردهی چربونه وهی (ههلمی ئاو)
به شداری ده کهن.

چینه کانی بهرگی گازی (طبقات غلاف الغازي -)

* چینه سهره کیه کان ئه مانه ن: -

(الطبقات الرئيسية - Main layers)

چینی تروپوسفیر (Troposphere)

چینی ستراتوسفیر (Stratosphere)

چینی میسوسفیر (Mesosphere)

چینی تیرموسفیر (Thermosphere)

* پشتینه گوێزهره وه کانیس ئه مانه ن: -

(النطاقات الثانوية

(Secondary domains

تروپوپوز - ده کهوێته نیوان چینی یه کهم و دووهم

ستراتوپوز - ده کهوێته نیوان چینی دووهم و سیههم

میسوپوز - ده کهوێته نیوان چینی سیههم و چوارهم

۱- چینی تروپوسفیر (طبقة التروبوسفير - Troposphere layer)

یه کهم چین و بهشی خوارهوهی بهرگی گازییه ئەستورییه کهی له شوینیکهوه بو شوینیک و له کاتیکهوه بو کاتیکی تر ده گوریت تیكرای ئەستورییه کهی (۸ کم)، له جه مسهره کان (۱۱ کم) وه له بازنه کانی ناوه راست (۱۷ کم) ه، ئەستورییه کهی له هاوین زیاتره له زستان. گرنگترین تاییهت مهنديه کانی بریتین له: -

۱- هه میشه پلهی گهرما نزم ده بیتهوه به بهرزبونهوه له سهر ئاستی پرووی ده ریا به تیكرای (۰.۶ س) بو ههر (۱۰۰ م).

۲- بهشی ههره زوی هه لمی ئاوو گازی دووهم ئوکسیدی کاربون و گهر دیله کانی ته پوتوز لهم چینه دا کو بونه ته وه.

۳- هه موو دیارده کانی چربونهوه (التکاثوف - Condensation) و دیارده کانی دابارین (التساقط - Precipitation) لهم چینه دا کو بونه ته وه.

۴- نزم بونهوهی پال په ستوی ههوا لهم چینه دا به بهرزبونهوه له سهر ئاستی پرووی ده ریا.

۵- ههوا لهم چینه دا له جولانه وهیه کی بهرده و امدایه به شیوهی ئاسویی و ستونی ئەمهش یارمهتی دروست بونی هاوسهنگی پلهی گهرما ده دات له سهر پرووی زهوی.

۲- چینی ستراتوسفیر (طبقة الستراتوسفير – Stratosphere layer)

- ۱- چینی دووهمه بهرزیه کهی دهست پیده کات له (۱۷ کم) تاده گاته (۵۰ کم).
- ۲- پلهی گهرما تیایدا دهست به بهرزبونوه ده کات به شیوهیه کی هیواش و پله به پله تا له بهرزایی (۵۰ کم) ده گاته (۰ - ۱۰ س).
- ۳- ئەم چینه به تهواوی خالیه له ههلمی ئاوو ههور و دیارده کەش و ههواویه کان.
- ۴- گرنگی ئەم چینه له وه دایه (۹۵٪) ی گازی ئوزون لهم چینه دا کوپوه تهوه.

۳- چینی میسوسفیر (طبقة الميسوسفير – layer Mesosphere)

- ۱- بهرزیه کهی له (۵۰ کم) دهست پیده کات تا (۸۰ کم) ههوریکی تهنکی زیوی تییدا دهرده کهویت.
- ۲- پلهی گهرما دهست به نرم بونهوه ده کات له بهر ئهوهی بهتاله له گازی ئوزون.
- ۳- گازه کانی تییدا زور کهمه له بهر ئهوه پهستان نزمه له (۰,۰۱ - ۱ ملیبار)ه
- ۴- هیچ کاریگهریه کی کەش و ههواوی نیه له سه رپووی زهوی
- ۵- زهوی ده پاریزیت له شهبوب و نهیرهك.

۴- چینی تیرموّسفیر (طبقة الشرموسفیر - layer Thermosphere)

چوارهم چین و دورترینیانه له رووی زهوییهوه، به ئاینوسفیریش ناسراوه له بهرئیهوهی گازه کانی له باری به ئایون بوندان له گازی سوک پیکهاتوه به تایبته هیلیم.

۱- رای جیاواز ههیه له سهه بهرزی ئەم چینه له سهه رووی زهوییهوه. ئەمهش به هووی دهگمهنی گازه کان لهم چینه دا له بهر نه بونی پهستان له سهه ریان. وه ههروهها ئەستوری له هه موو چینه کانی تر زیاتره.

۲- پلهی گهرما به شیوهیه کی زور خیرا بهرزده بیتهوه تا دهگاته (۲۰۰۰س)، به هووی هه لمزینی تیشکی شه پوّل کورتی خوّر بوّیه ئەو ئامیرانهی که ده گهرینهوه بوّ سهه زهوی پلهی گهرمای بهشی دهروهیان زور زور بهرزه.

۳- ههواکهی له باری به ئایون بوندایه واته گهر دیله کانی ههوا شیده بیتهوه به سهه پیکهاته کاره بایه کاندای (پروتون، نیوترون، ئەلیکترون) وه شه پوّل له کارو موگناتیسیه کان هه لده گهرینه بیتهوه به رهو رووی زهوی.

گرنگی بهرگی گازی (أهمية غلاف الغازي)

۱- بهرگی گازی رپکخهری تیپه ربوونی تیشکی خور و تیشکی گهرمای زهوییه به پی پیویستی ژیانداره کان. چینه بهرزه کانی بهرگی گازی ژیان له سهر رووی زهوی ده پاریزن له تیشکی گهر دوونی و تیشکی سهروو وه نه وشهیی زیاده.

۲- بهرگی گازی روی زهوی ده پاریزیت له زیاده روپی گهرمای **(تطرف الحراري)**. رپگه نادات که پلهی گهرما له روژدا زور بهرزیته وه له شهودا زور دابهزیت. نه گهر بهرگی گازی نه بوایه پلهی گهرما له روژدا ده گهیشته پلهی کولان (۱۰۰) س. وه له شهویشدا ده گهیشته (-۱۰) س. وه کو مانگ.

۳- نه گهر بهرگی نه بوایه نه رووناکی روژ، نه شینی ئاسمان، نه رهنگی سوری شهفهق دروست نه ده بوون، رووناکی روژ له نه نجامی هه لگه رانه وهی تیشکی خور دروست ده بیته وه شینی ئاسمان و رهنگی سووری شهفهق له نه نجامی شکانه وهی تیشکی خور دروست ده بن.

۴- ئەگەر بەرگی گازی نەبوايە رۆوی زەوی بە نەیزەك و تەنە گەردوونیه كان وە مانگە دەستكرده كان دادەپوئشرا، ژمارەى ئەو ئەستیرە كشاوانەى (الشهب) كە رۆژانە لە بەرگی گازیدا دەسوتین بە (۷۰ - ۱۰۰) ملیون شهب خەملىنراوە.

۵- ئەگەر بەرگی گازی نەبوايە ژيان لەسەر زەوی نەدەبوو چونكە نە ئادەمیزاد و نە گیانلەبەر ناتوانن بەبى هەوا بژین بو زیاتر لە چەند خولە كیك.

۶- ئەگەر بەرگی گازی نەبوايە

دیاردەى چرپونەووە دابارین

(التكاثف والانساقط)

رۆوی نەدەدا ئەمەش واتە نە

ئاوی سەر زەوی و نە ئاوی ژیر

زەوی نەدەبوون چونكە دابارین

سەرچاوەى سەرەكى ئەمانەیه.